

Dynamika nadlokálneho a lokálneho v každodennosti života na hranici (na príklade regiónu Kysuce)

Ivana Kontriková Šusteková

DOI: 10.21104/CL.2021.3.04

The Dynamics of the Supralocal and the Local in Everyday Life on the Border (Based on the Example of the Kysuce Region)

Abstract

Border studies (currently also cross-border cooperation issues) is an interdisciplinary research specialization. The aim of the article is to present the spatial proximity influence of the state border on the everyday life reality of inhabitants of the Kysuce region in the 20th Century (overlapping with the present day) in both the local and supra-local context. With reference to the theory of the Irish sociologist Liam O'Dowd, it focuses on the Slovak state borders with Poland and the Czech Republic as a possible barrier, but also a bridge, a source of opportunities and a symbol of identity. It points out that in the villages bordering the Polish and Czech territories there has always been a relatively intensive mutual cultural transfer and contact of populations and therefore the borders cannot be perceived as an exclusively geopolitical phenomenon; their social and cultural dimension must be taken into account.

Key words

state border, the Kysuce region, 20th century, borders as a barrier, a bridge, a source of opportunities and a symbol of identity

Contact

doc. PhDr. Ivana Kontriková Šusteková, PhD., Katedra etnológie a folkloristiky, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Hodžova 1, 949 74 Nitra, Slovakia; e-mail: iksustekova@ukf.sk.
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9954-4144>

Jak citovat / How to cite

Kontriková Šusteková, Ivana. 2021. Dynamika nadlokálneho a lokálneho v každodennosti života na hranici (na príklade regiónu Kysuce). *Český lid* 108: 353–370. <https://doi.org/10.21104/CL.2021.3.04>

Hranica, jej podoby, funkcie a premeny (v priestore a čase), kvalita života v prihraničných (pohraničných) regiónoch,¹ intenzita a povaha kontaktov obyvateľstva žijúceho na oboch stranách štátnej hranice, miera ich kooperácie, prípadne segregácie stoja v pozornosti politických vied, geografie, ekonómie, historiografie, sociokultúrnej antropológie, etnológie, kulturológie, ale aj sociológie a iných spoločenskovedných disciplín. V nadväznosti na to variujú definície a prístupy k štúdiu hraníc. V politických vedách sa venuje pozornosť faktorom ovplyvňujúcim správanie a prijímanie rozhodnutí zo strany aktérov na národnej úrovni (vlády štátov zdieľajúcich spoločnú hranicu) (Duleba et al. 2017: 5). Záujem geografov sa sústreďuje na hranice ako dôležitý geografický fenomén, ktorý určuje rozdelenie a priestorové usporiadanie geografického prostredia, čím zároveň nepriamo vplýva na jeho celkový socioekonomický vývoj (Halás 2002: 49). V spoločenskovedných disciplínach sa pozornosť upriamila na otázky etnickej hranice, ktorá sa môže, ale nemusí zhodovať so štátnou hranicou (napríklad F. Barth, T. H. Eriksen a ďalší).²

Cieľom príspevku je predstaviť vplyv priestorovej blízkosti štátnej hranice na každodennú realitu života obyvateľov regiónu Kysuce v 20. storočí (s presahom do súčasnosti), a to v kontexte lokálneho i nadlokálneho. V intenciách teórie írskoho sociológa L. O'Dowda sa zameriava na hranice ako na zdroj možných konfliktov (vo vzťahu k Poľsku v prvých desaťročiach minulého storočia, respektíve začiatkom 90. rokov v dôsledku rozpadu Česko-Slovenska) aj ako na zdroj príležitostí (predovšetkým zárobkových – pašovanie). Čiastkovým cieľom je priblížiť hranicu ako bariéru, ktorá oddeľuje obyvateľov jednotlivých štátov, i priestor, kde dochádza k intenzívnym interlokálnym, interetnickým a interkultúrnym kontaktom. Hranici, ktorá v súčasnosti oddeľuje Slovensko od Poľska a Česka, totiž možno pripísať viaceré charakteristiky: štátna (v minulosti administratívna či krajinská), etnická, jazyková, kultúrna, geografická, historická, hospodárska, v istých dejinných etapách uzavretá či čiastočne uzavretá (v súčasnosti otvorená).

Práve blízkosť hraníc s Poľskom a Českom umožnila časti obyvateľstva rozvinúť stratégie zaobstarávania si obživy, respektíve peňažných príjmov či vzácneho, nedostatkového alebo lacnejšieho tovaru, ktoré vo vnútroštátnych regiónoch absentovali alebo boli menej rozšírené. Napríklad znalosti spojené s pašovaním sa v niektorých rodinách dedili po generácii, čím sa vytvárala rodinná i lokálna tradícia, v niektorých obdobiach či ge-

1 Pojmy „prihraničný“ a „pohraničný“ používame ako synonymá.

2 Na Slovensku sa táto problematika riešila v dielach historikov, etnológov, humánnych geografov, sociológov a iných, napríklad L. Szarku, Š. Šutaja, E. Mannovej, G. Kiliánovej, M. Leščáka, K. Popelkovej, M. Vrzgulovej, M. Botikovej, M. Benžu, J. Maja, D. Kusendovej, V. Bačovej.

neráciách prežívajúca latentne, inokedy znovuoživená (najmä v dôsledku zlomových historicko-spoločenských zmien). Hranice sú tým, čo nemusí zákonite rozdeľovať, ale môže spájať obyvateľov rôznych štátnych útvarov (ich prihraničných regiónov). Je to zjavné aj v súčasnosti v súvislosti s viacerými rozvojovými projektmi Európskej únie a programami cezhraničnej spolupráce (v prípade Kysúc najmä Interreg Poľsko–Slovensko a Interreg Slovenská republika–Česká republika).

Avšak blízkosť hranice mohla aj negatívne zasiahnuť do života obyvateľov pohraničných obcí – najmä po roku 1918 (1920) a 1938/1939, teda v období, keď hranice neplnili iba funkciu demarkačných línií medzi jednotlivými (konstituujúcimi sa) štátmi, ale sa stali príčinou ich územných konfliktov (nárokov). Aj sprísnenie režimu na československo-poľských hraniciach po roku 1948 malo za následok spretfhanie niekdajších rodinných, príbuzenských a iných väzieb, ale zároveň viedlo k revitalizácii postupov, ktoré pomáhali obísť tieto reštrikcie. Podobne po rozdelení Česko-Slovenska v roku 1993 došlo k obmedzeniu dovtedy voľného pohybu tovaru a osôb medzi novovznikajúcimi štátnymi útvarmi, čo vo viacerých obciach na slovensko-moravskom pomedzí spôsobilo problémy nielen členom zo „zmiešaných“ (slovensko-českých) rodín, ľuďom dochádzajúcim za prácou do krajiny na opačnej strane hranice, ale aj majiteľom nehnuteľností, ktoré sa ocitli na cudzom štátnom území. Spomenúť možno aj situáciu, ktorá nastala v rokoch 2020–2021 v súvislosti so šírením pandémie COVID-19, keď sa takzvaní „pendleri“ (cezhraniční zamestnanci) a záujemci o nákup lacnejšieho tovaru usilovali obísť sprísnený režim na hraniciach s Českom a Poľskom využívaním menej frekventovaných (neoficiálnych) hraničných priechodov, kde nepredpokladali výskyt policajných či pohraničných hliadok. Aj na tieto aspekty aspoň okrajovo upozorňuje prítomný článok.

Ťažisko získavania údajov k sledovanej problematike spočívalo v štúdiu odbornej literatúry a archívnych prameňov (Štátny archív v Žiline, pobočka Čadca – fondy Okresný úrad Čadca a Okresný úrad v Kysuckom Novom Meste), doplnených o údaje získané etnologickým terénnym výskumom, ktorý sa realizoval v obciach Nesluša, Krásno nad Kysucou, Čadca-Horelica, Čierne, Svrčinovec a Oščadnica. Išlo o sériu krátkodobých výskumov uskutočnených v rokoch 2001, 2002, 2007, 2008, 2017 a 2020 metódou voľného (neštandardizovaného) rozhovoru. Oslovených bolo deväť respondentov (štyria muži narodení v rokoch 1924, 1932, 1941 a 1969 a päť žien narodených v rokoch 1923, 1928, 1932, 1956 a 1977). Vo väčšine prípadov (päť z deviatich oslovených) nebola problematika života na hranici ústredným motívom rozhovorov, ale sekundárnou témou. Pri reflektovaní súčasnej situácie na hraniciach s Českom a Poľskom sa využili aj informácie získané zo sociálnych sietí, diskusných fór a tlače.

Z odbornej literatúry, venovanej skúmanej problematike, možno spomenúť štúdiu G. Kiliánovej *Vzťah lokálneho spoločenstva k štátu a jeho odraz v hierarchii hodnôt (na príklade pašovania cez hranicu)* (1992), ktorá sa venovala pašovaniu na slovensko-rakúskych hraniciach, a I. Šustekovej *Pašovanie ako špecifické doplnkové zamestnanie na Kysuciach v prvej polovici 20. storočia* (2008). Konfliktu na slovensko-poľských hraniciach koncom 30. rokov, ktorý vyústil do dočasného zabratia časti Kysúc Poľskom, sa venovali práce L. Hallona et al. *Kysuce v 20. storočí* (2012), P. Matulu *Školské a cirkevné pomery na Kysuciach odstúpených Poľsku v roku 1938* (2012), M. Janíka et al. *Kysuce 1938 – 1945* (2015), ako aj viaceré články a výskumné správy I. Žilinčička, niekdajšieho historika Kysuckého múzea v Čadci. V prípade teoretických aspektov výskumu hraníc bola inšpiratívna publikácia A. Dulebu et al. *Hranice a cezhraničná spolupráca. Úvod do výskumu hraníc* (2017). Za kľúčovú považujeme aj štúdiu L. O'Dowda *The Changing Significance of European Borders* (2002), ktorého štvordimenzionálna koncepcia štátnej hranice sa stala ťažiskovou pre prítomný článok (s akcentom na hranicu ako bariéru a zdroj príležitostí).

L. O'Dowd (2002: 13–36) ako predstaviteľ pragmatického prístupu k štúdiu hraníc poukazuje na to, že hranice európskych krajín sa často menili, pričom sa menili aj ich funkcie a význam. V tejto súvislosti píše o štyroch základných dimenziách štátnych hraníc, ktorých významy sa môžu prekrývať alebo si protirečiť. Hranicu vníma ako: bariéru (základná funkcia medzištátnych hraníc – regulovaná hranica s kontrolovaným cezhraničným pohybom, hranica ako prekážka integrácie); most (hranica umožňuje cezhraničnú spoluprácu na úrovni lokálnych politických, administratívnych a obchodných elít; cezhraničné projekty prehlbujú vzájomnú interakciu); zdroj príležitostí (hranica ako zdroj prospechu – cezhraničný obchod, respektíve nelegálne pašovanie) a symbol identity (významný prvok odlišenia „nás“ od „iných“; v rámci cezhraničnej spolupráce aj možnosť posilnenia spoločnej identity a nástroj preklenutia prípadnej nevraživosti). Uvedené štyri funkcie podľa neho plní každá štátna hranica; rozdiel je v tom, že niektorá môže byť dominantnejšia než ostatné. Hranice totiž vychádzajú z prirodzenej ľudskej potreby niekam patriť; človeku zabezpečujú pocit bezpečia a ochrany.

Charakteristika skúmanej oblasti

Kysuce ako kultúrny región majú charakter hornatej oblasti na severozápade Slovenska; rozprestierajú sa v povodí rieky Kysuca a jej prítokov.³

3 Kysučania ako regionálna skupina a príslušníci daného územného spoločenstva si do súčasnosti udržali silné povedomie regionálnej príslušnosti.

V minulosti boli súčasťou Trenčianskej stolice; v súčasnosti sa tu nachádzajú okresy Čadca a Kysucké Nové Mesto aj niekoľko obcí žilinského okresu. Región sa prirodzene člení na dolné Kysuce (okolie Kysuckého Nového Mesta), horné Kysuce (údolie riek Čierňanka a Kysuca po Čadcu, respektíve Oščadnicu) a Bystrickú dolinu, ktorá býva vnímaná ako východné Kysuce.⁴ Ako prihraničný región má spoločné (vonkajšie) hranice s dvoma štátmi: na západe s Českom (presnejšie so Sliezskom, iba v krátkom úseku s Moravou – obec Makov a jej osady) a na severe s Poľskom (pôvodne s Malopoľskom, neskôr Haličou). Sledované územie tak tvorilo (a tvorí) aktívnu kontaktnú zónu viacerých etnických spoločenstiev.

Prvá písomná zmienka o Kysuciach pochádza z 13. storočia, keď sa začalo osídľovanie dolných Kysúc na zvykovom a nemeckom práve. Od druhej polovice 15. storočia bol región postupne kolonizovaný na valaskom práve, pričom za prvú kysuckú osadu, založenú valaskými kolonistami, sa považuje Klubina (prvýkrát písomne doložená v roku 1535). Koncom 16. storočia a v 17. storočí začalo valaské osídlenie prerastať do kopaničiarskeho osídlenia, čo súviselo so snahami majiteľov feudálnych panstiev dosídlieť podhorské a horské oblasti domácim obyvateľstvom. Voľne migrujúci alebo na salašoch, „*cholvarkoch*“ či „*bačovách*“ (v sezónnych pastierskych obydliach s mašťalami) žijúci valaskí gazdovia boli aj s rodinami sústreďovaní na miesta najvhodnejšie na vytvorenie osád. Najstaršou osadou na Kysuciach, ktorá takto vznikla, bola Turzovka (1598) (Beňko 1980: 23–24).

Z konfesionalného hľadiska na Kysuciach dominuje obyvateľstvo rímskokatolíckeho vierovyznania, z hľadiska etnicity príslušníci slovenskej národnosti (viac ako 96 % obyvateľstva), a to aj v hornokysuckých goralských obciach (Skalité, Svrčinovec, Čierne, sčasti Oščadnica a Čadca-Čadečka). Práve jazyková príbuznosť goralského nárečia s poľštinou bola od druhej polovice 19. storočia jedným z argumentov „poľskosti“ obyvateľstva kysuckých obcí v údolí rieky Čierňanka a v medzivojnovom období zámenkou na pripojenie daného územia k Poľsku. Dialo sa tak napriek tomu, že goralské obyvateľstvo na Kysuciach sa z etnického hľadiska považovalo (a považuje) za Slovákov (bližšie Kontrik 2013: 139). Hoci český lingvista A. V. Šembera už v roku 1876 tvrdil, že na Kysuciach žilo viac ako 24 000 Poliakov, údaje zo sčítania ľudu v Uhorsku z roku 1900 to nepotvrdili. V okrese Čadca uviedlo slovenčinu („*tót*“) ako svoj materinský jazyk 97,36 % populácie (31 497 z celkového počtu 32 365), pričom k inému („*egyéb*“), nešpecifikovanému jazyku (teoreticky aj k poľštine) sa hlásilo 0,5 % (175) obyvateľstva (Žilinčík 2008: 176–177).

4 Jednotlivé subregióny sa navzájom líšia špecifikami v tradičnej kultúre aj v nárečí.

Charakter osídlenia Kysúc, ich historický vývoj a prírodné podmienky spoločne s ďalšími faktormi formovali tradičnú kultúru regiónu, ktorý býva charakterizovaný ako „*chudobný kraj s absolútnou prevahou katolíckeho obyvateľstva, množstvom veriacich*“ (Krivý – Balko – Feglová 1996: 218). Veľké vzdialenosti a prírodné prekážky spôsobili izoláciu jednotlivých obcí, viedli k nedostatočným medzilokálnym vzťahom a endogamii. Z hľadiska poľnohospodárskej produkcie sa rozvíjalo najmä lúčne a lesné hospodárstvo a chov dobytka. Nízka výnosnosť pôdy, neefektívnosť poľnohospodárstva, ale i pokles významu chovu oviec a dobytka už na začiatku 18. storočia spôsobili, že významným zdrojom obživy sa stala domácka výroba a doplnkové zamestnania, nezriedka spojené s krátkodobou či dlhodobou migráciou obyvateľstva. K najznámejším doplnkovým zdrojom obživy patrili šindliarstvo, drotárstvo a podomový obchod. V pohraničných obciach malo svoje tradície pašeráctvo do a z Poľska, Sliezska a Moravy. Nemožno zabúdať na odchody na sezónne poľnohospodárske práce a na vlnu vysta-hovalectva do USA, Južnej Ameriky a západnej Európy v medzivojnovom období. Po druhej svetovej vojne našli mnohí muži (v menšej miere ženy) zamestnanie v susednom Ostravsku, Tešínsku a Karvinsku.

Hranica ako politikum a priestor mocenských zápasov

Hranice možno vnímať ako politikum a prejav moci, pretože vymedzujú priestor organizovanej komunity (štátu) a vydeľujú ho od iného (podobne alebo odlišne) organizovaného mocenského priestoru, v rámci ktorého sa vytvárajú špecifické podmienky na rozvoj hospodárstva, kultúry aj politiky. Možno ich považovať za pomerne dynamicky sa vyvíjajúce veličiny, ktoré sa menia v priestore aj čase. Do polovice 19. storočia slúžili ako mocenský nástroj – vymedzovali územie panovníka a jeho majetok. S prechodom na občiansku spoločnosť sa posilnil význam kultúrnych a spoločenských hraníc a čoraz intenzívnejšie sa formovali religiózne, etnické, jazykové a národnostné hranice. Tam, kde hraničná línia nekorešpondovala s reálnou alebo fiktívnou národnostnou (prípadne religióznou) štruktúrou obyvateľstva, boli hranice vnímané ako problém (Halás 2002: 50). Pohraničie sa stávalo priestorom mocenských zápasov zainteresovaných štátov a ich územných nárokov. V prípade regiónu Kysuce sa tak dialo v prvých desaťročiach 20. storočia na hranici s Poľskom.

Po skončení prvej svetovej vojny, rozpade Rakúsko-Uhorska a vzniku nástupníckych štátov (medzi inými aj Československa a Poľska) sa začali prejavovať územné požiadavky Poľska na niektoré územia Slovenska. Okrem Oravy a Spiša si nárokovali na oblasti v priestore Čadce (poľsky označované ako „*Czadeckie*“), kam po prvýkrát vpadlo poľské vojsko už

začiatkom roka 1919, zničilo časť železničnej trate medzi Skalitým a Zwardoňom a obyvateľstvu kysuckých obcí v československo-poľskom pohraničí zabavovalo dobytok a šatstvo. Ďalšie výpady sa realizovali na jar 1920 v úseku, kde Kysuce hraničili s Tešínskom. Aktívna bola aj propaganda v poľskej tlači, ktorá zdôrazňovala poľský pôvod obyvateľov Kysúc a zdôvodňovala historické nároky Poľska na túto oblasť. Situácia sa upokojila, keď koncom júla 1920 Konferencia veľvyslancov stanovila podobu československo-poľských hraníc, ktorá v prípade Kysúc znamenala potvrdenie historickej uhorsko-haličskej hranice z roku 1793 (Žilinčík 2008: 177–178).

V 20. rokoch bol styk obyvateľov na oboch stranách hranice bez obmedzení. Roľníci a ich rodinní príslušníci zo Skalitého, Čierneho, Svrčinovca a Oščadnice na slovenskom území, Koniakowa, Jaworzynky, Zwardoňa, Sóly a Horných Rycierok (Rycerka Górna) na poľskej strane mali povolený malý pohraničný styk. Ak vlastnili polia, lúky a lesy, ktoré presahovali na územie susedného štátu, smeli obhospodarovať túto pôdu a bez problémov prevážať úrodu na opačnú stranu hranice. To vytváralo vhodné podmienky na nadväzovanie, upevňovanie a kultivovanie obojstranne výhodných vzťahov, uzatváranie manželských zväzkov, rozvoj cezhraničného obchodu aj pašovania ako vedľajšieho zdroja obživy či príjmov.

Nárast napätia v Európe v 30. rokoch 20. storočia znovu oživil poľské nároky na severné oblasti Slovenska, vrátane Kysúc. Vzťahy medzi Poľskom a Československom sa vyostřili už v roku 1932, keď sa poľským ministrom zahraničných vecí stal J. Beck, známy svojím radikálnym protifrancúzskym aj protičeským postojom. Na jeseň 1938 poľská vláda v reakcii na podpísanie Mníchovskej dohody oficiálne vystúpila s požiadavkou svojho teritoriálneho rozšírenia na úkor oslabeného Československa. V prípade Kysúc si nárokovala na územie, ktorým viedla železničná trať prechádzajúca stredom obcí Skalité, Čierne a Svrčinovec, čím by sa zabezpečilo dopravné spojenie medzi Zwardoňom a Jablunkovom, ktorý tiež spadal do ich záujmovej oblasti. V konečnom dôsledku boli k Poľsku inkorporované časti obcí Skalité, Čierne a Svrčinovec (súhrnne 2 535 ľudí z pôvodných 7 234 obyvateľov) a časti katastrálnych území Čadce, Rakovej, Staškova, Olešnej a Turzovky, celkovo asi 45 km² horných Kysúc (Žilinčík 2008: 192). Samotné obyvateľstvo reagovalo na aktivity zmiešanej poľsko-československej delimitačnej komisie s nevôľou. Ak je štátna hranica nositeľom ideového vplyvu, ktorý pomáha dotvárať identity jednotlivcov a spoločenských skupín, navodzuje pocit bezpečia a komfortu, potom násilné zmeny na hraniciach môže civilné obyvateľstvo vnímať ako zásah do vlastnej integrity a v rámci svojich (neraz obmedzených) možností sa usiluje voči nim vymedziť.

Intenzívnejšie a emocionálnejšie na náhle (a nechcené) ocitnutie sa na „opačnej“ strane hranice reagovali ženy ako muži, čo dokumentujú za-

chované písomné pramene aj spomienkové rozprávania. V tejto súvislosti možno uviesť záznam z denníka predsedu slovenskej časti delimitačnej komisie F. Hrušovského z 21. novembra 1938:

„... keď sme začali zostupovať do doliny, kde objavovali sa prvé domky Rakovej a Čadce, zbadali nás ľudia, ktorí pracovali vonku. [...] Tieto mladé, chudobou, prácou a starosťami strhané ženy zo zapadlých dolín najsevernejších Kysúc zrazu veľkým krikom vyrútili sa na Poliakov, dvíhali svoje hrable a nadávali nevyberaným spôsobom (Vý kurvy poľské) – vyhrážajúc sa, že ony Poliakov povražia, pretože ony do Poľska nechcú, že svoje deti do poľskej školy posielat nebudú a radšej svoje deti pobijú.“ (podľa Hallon et al. 2012: 16)

Sympatie slovenského obyvateľstva, ktoré sa ocitlo na poľskom území, ako aj zmiernenie jeho odporu voči polonizácii po zavedení poľštiny ako úradného a vyučovacieho jazyka sa snažili poľskí predstavitelia zabezpečiť rozdávaním čerstvého pečiva, kakaa a teplých obedov školopovinným deťom, ale aj šatstva, obuvi, vianočných príspevkov a iného sociálne slabým rodinám: „No tak nám dávali tie poľské učiteľky každému hrnček toho kakaa, taký pollitrový, no a ku tomu takú veľku bulku pečenú. Jéžiško láskavý, to bola hostina!“ (žena, Čierne, podľa Matula 2012: 178) Kto aj napriek tomu odmietal zapísať svoje deti do poľských škôl a posielal ich do školy v slovenskej časti obce, musel sa obávať odobratia priepustky potrebnej na prechod hranice,⁵ skonfiškovania majetku a vyhostenia z územia Poľska.

Keďže štátna hranica oddeľuje územie jedného štátu od druhého, môže byť vnímaná ako symbol identity obyvateľstva daného štátu (na základe jeho štátnej /nie etnickej/ príslušnosti).⁶ Podľa L. O'Dowda (2002) vyjadruje významný prvok odlíšenia od „tých druhých“. Ak obyvateľstvo nevníma hranicu ako líniu, ktorá ich oddeľuje od „iných“, ale od „vlastných“ (ako v prípade poľského záboru severných Kysúc), svoju nespokojnosť môže vyjadriť posielaním protestných nót aj útokmi na symboly novej štátnosti (štátnej príslušnosti), ako hraničné kamene, colné („hraničné“) búdky, štát-

5 Pôvodne sa dohodlo právo slobodného pohybu (peši, koňmo, s vozom a podobne) bez zastavovania a povinnosti mať priepustku alebo cestovný pas na stanovených úsekoch. V polovici januára 1939 sa hranice zatvorili a prechod bol možný iba so špeciálnymi priepustkami (Janík et al. 2015: 19). Tento stav trval do septembra 1939, keď sa nemeckého ťaženia proti Poľsku zúčastnila aj formujúca sa armáda vojnového slovenského štátu a dobrovoľníci z radov Hlinkovej gardy. Následne boli k územiu Slovenska pripojené oblasti inkorporované Poľskom v rokoch 1920 a 1938.

6 K. Popelková a M. Vrzgulová (1998: 98) sa v tejto súvislosti zmieňujú o občianskom aspekte identity.

ne zástavy, či dokonca atakmi (verbálnymi aj fyzickými) na príslušníkov pohraničnej stráže reprezentujúcej „nechcený“ štát:

„... na druhý deň komisie prišli a chodili s bielymi čapkami a vytyčovali – také lieskové palice, dali tam slamu, a to pobili. Do rána im to ľudia preniesli zase na poľskú stranu, vždycky im tú hranicu ľudia odsunuli.“ (muž, Skalité, podľa Hallon et al. 2012: 24)

Prípadne: *„Ďeden ten, volal sa Ĵuraj, tak si do krčmy sednul a tam už zmudrovali a – že oni tú búdku preniesú. Prišli a ona bola na tých pražcoch a teraz, že štyria chlapi, že ju odnesú, že to bude len taká, drevený tento... a bol ukotvený. Tak potom od zlosti porozbýjali okná.“* (muž, Skalité, podľa Hallon et al. 2012: 24)

V krízových situáciách, keď (nová) štátna hranica je v rozpore s konceptom domova budovaným po generácie u obyvateľstva žijúceho na území, ktorým prechádza, môže byť vnímaná ako hrozba, ktorá ich náhle vyčlenila (vykorenila) z ich predchádzajúcej komunity a útočí na ich pôvodnú štátnu, etnickú, sociálnu, kultúrnu, jazykovú a v niektorých prípadoch i lokálnu identitu. Hranica sa v tomto prípade stáva nástrojom sociálnej a kultúrnej exklúzie, ktorá existuje v materiálnej i imaginárnej podobe, fyzickej i kultúrnej forme (porovnaj Popelková – Vrzgulová 1998: 62–100):

„My sme mali chalupu pri železnici, tu na Svrčinovcu, a sme pripadli do Poľska. Hneď poľská zástava visela, šecho po poľsky. A to bolo taký čudný pocit. Ja som od narodenia Slovenka a zrazu, že Polka. Ja som len decko, take devčatko bola, ale sa vo mne šecho burilo. A trvalo to, no... ani nie zrok a sa vratilo.“ (žena, 1932, Svrčinovec)

V prípade pamätníkov poľskej anexie častí okresu Čadca na jeseň 1938 možno konštatovať, že ich subjektívny (vnútorný) pocit etnickej identifikácie odolal tlaku reality, ktorá vyvolávala potrebu rekonštrukcie ich sociálnej identity.⁷ Významnú úlohu v tom však zohrala krátkodobosť pripojenia dotknutého územia k Poľsku, a teda nedostatočne dlhé trvanie tlaku na ich asimiláciu (deväť mesiacov).

7 Etnická identita ako súčasť sociálnej identity sa vzťahuje na vnímanie súčasných skupinových členstiev, pozícií a rolí jednotlivca. Vo väčšine prípadov je viazaná aj na emocionálne prežívanie svojho vzťahu k skupine. Práve emocionálna zložka pomáha rýchlo aktivizovať členov spoločenstva, ktorí sú schopní a ochotní vytvárať nielen puto solidarity, ale zmobilizovať sa k určitej akcii (Kiliánová 1998: 11).

V dejinách kysuckých pohraničných obcí sa objavuje ešte jeden moment, keď ich novovzniknutá hranica oddelila od príbuzných, známych, ale aj od ich nehnuteľného majetku, ktorý sa ocitol „na opačnej strane“. Stalo sa tak v dôsledku rozdelenia Česko-Slovenska začiatkom roka 1993, keď prechod na územie druhého štátu bol možný už len s občianskym preukazom.⁸ Kysučanom to skomplikovalo nielen dochádzanie za prácou do susedného Sliezska, ale život v pohraničí vôbec:

„Ja si pamätám, ako sme šli na gympli na lyžiarsky na Skalité. Serafínov, tuším. Tam bol vlek. A šli sme z Čadce a hneď vo vlaku chodili policajti lebo colníci a chceli po nás občianku, ale my sme šli zo Slovenska na Slovensko. To bolo také fakt zvláštne... No a spolužiačka si zabudla občianku a druhá jej požičala pas, ale v ňom fotka – úplne iný človek, a pustili ju. Ešteže sa potom zrušili hranice a už môžeš cestovať, či do Poľska, či do Česka aj ďalej, a nikto ťa nezastavuje.“
(žena, 1977, Čadca-Horelica)

Hranica ako zdroj príležitostí

Prihraničné oblasti (regióny) a v rámci nich prihraničné (pohraničné) obce môžu byť skúmané aj ako určité „*translokality*“, teda viacnásobne a často viacúrovňovo definované miesta, ktoré síce ležia na území jedného štátu, ale zároveň ich charakterizujú vzťahy a prepojenia, ktoré ho presahujú (Mikuš 2009: 197). V týchto oblastiach dochádza k viac či menej intenzívnemu kultúrnemu transferu a kontaktom s obyvateľstvom žijúcim „na druhej strane“ (aj v závislosti od miery priepustnosti hranice), preto hranice nemožno vnímať ako výlučne geopolitický fenomén; do úvahy treba brať ich sociálny a kultúrny rozmer. Pokiaľ hranice nemajú charakter bariéry, plnia funkciu mosta aj zdroja príležitostí (O'Dowd 2002). Vďaka tomu dochádza k interakcii procesov vylúčenia a spájania komunit žijúcich na oboch stranách hranice a vytvára sa priestor na využívanie hranice ako zdroja prospechu. Tak tomu bolo v prvej polovici 20. storočia v prípade kysuckých obcí na slovensko-poľsko-českom pomedzí, kde malo svoje tradície pašovanie ako doplnkový zdroj príjmov, ale aj v súčasnosti – v prípade cenovo výhodných nákupov potravín, spotrebného tovaru, stavebného materiálu a iného v Česku a Poľsku.

8 Od roku 1993/1994 bola na česko-slovenskej hranici zavedená pasová kontrola, spočiatku zo strany českej, neskôr aj slovenskej cudzineckej polície. Prvá prenosná montovaná bunka budúcej colnice sa objavila už koncom roka 1992 na českej strane – v obci Most (Mašura 2007).

Pašovanie prevkvalo v obciach na slovensko-poľských (najmä Skalité, Čierne, Krásno nad Kysucou, Oščadnica) aj slovensko-sliezskych/moravských hraniciach (napríklad Vysoká nad Kysucou, Klokočov, Makov, Kornica); vďaka podomovým obchodníkom, sezónnym poľnohospodárskym robotníkom a príležitostným priemyselným robotníkom bolo rozšírené aj v Nesluši (hlavne v 40. rokoch).⁹ Išlo o tajné prenášanie tovaru cez hranice v zmysle importu aj exportu. Táto činnosť sa v rámci jednotlivých lokálnych spoločenstiev nielen tolerovala, ale bola do istej miery vítaná. Vďaka nej sa do oblasti dostával vzácny, nedostatkový alebo lacnejší tovar, prípadne finančné prostriedky nevyhnutné na chod domácnosti i celého hospodárstva. Aj z toho dôvodu sa pašovaniu venovali najmä sociálne slabšie rodiny, ktoré disponovali širokou sieťou osobnej podpory – sociálnym kapitálom (Šusteková 2008: 64).

Dejiny pašovania na Kysuciach v prvej polovici 20. storočia môžeme rozčleniť do piatich etáp, charakteristických stratégiami aj zameraním pašerákov na určité komodity. Prvé obdobie (do roku 1918) je najmenej zmapované vzhľadom na nedostatok písomných aj ústnych prameňov. Vojnový stav v rokoch 1914–1918 však vyvolal všeobecný nedostatok niektorých druhov potravín (solí, cukru, múky, masla, vajec) a priemyselného tovaru (najmä petroleja), čo viedlo k živelnéj aktivite viacerých obyvateľov na vtedajšej uhorsko-haličskej hranici, ktorá mala ešte vnútroštátny charakter. Vďaka tomu Kysučania nadviazali pracovné a obchodné styky s jednotlivými poľskými rodinami, ktoré sa v niektorých prípadoch udržali niekoľko generácií a často boli založené na vzájomných príbuzenských väzbách. Už v tomto období môžeme hľadať korene pašovania koní, kráv a jalovic z Poľska, rozšíreného predovšetkým v neskorších desaťročiach.

Po rozpade Rakúsko-Uhorska kontakty medzi obyvateľmi oboch novovzniknutých štátov pretrvali, prípadne sa vytvárali nové, a to aj vďaka zabezpečeniu malého pohraničného styku medzi obcami ležiacimi na česko-slovensko-poľskej hranici. Okrem potravín sa čoraz intenzívnejšie pašoval denaturovaný lieh (v 20. rokoch z Poľska, v 30.–40. rokoch z Ostravska a Tešínska),¹⁰ nielen pre vlastnú potrebu, ale aj na predaj. Okrem toho sa cez hranice (československo-poľské) tajne prepravovali ťažné a hospodárske

9 Z obcí na poľskej strane sa spolupracovalo najmä s obyvateľstvom Soły v okrese Żywiec (Skalité) a Horných Rycierok (Oščadnica).

10 Jeho pitie bolo rozšírené medzi mladými aj starými. Napriek tomu, že jeho konzumácia mohla mať pre človeka trvalé zdravotné následky (fyzické aj psychické), zásobovali sa ním nielen na sviatky, ale aj na všedný deň. V najchudobnejších rodinách sa prevarený alebo vodou riedený denaturovaný lieh ponúkal ako pohostenie na pytačkách, zásnubách, svadbách, krstínach, na kare, pri stavbe domu, zbere úrody, na Vianoce či Veľkú noc.

zvieratá (najmä kone, hovädzí dobytok, ošípané, menej ovce), čo si vyžadovalo premyslenú organizáciu činnosti. Nevyhnutná bola dobrá znalosť terénu, nelegálnych hraničných priechodov, zvyklostí československej finančnej stráže i poľských colníkov (časté boli pokusy o ich podplatenie), ale aj sieť pomocníkov. Tvorili ju predávajúci na druhej strane hranice, ojedinele i „zjednávači“, ktorých úlohou bolo dohodnúť výhodnejšiu cenu pre pašeráka; jeden až dvaja prevádzaci (respektíve sprievodné osoby, ktoré mali dozerať na hladký priebeh cesty domov a vopred hlásiť prípadný výskyt poľskej či československej hliadky); prechovávači pašovaného tovaru; priekupníci, ktorí ho distribuovali ďalej, prípadne priami kupci či objednávateľia (napríklad mäsiari):

„Pašovalo sa vždycky v noci, keď bola tma. To aby tá nevideli fiňanci. To bolo tak, vysadli sme na koňa, a tak sme prekročili hranice. A keď nás začali naháňať, oni aj volakedy strieľali tí pohraničníci, tí fiňanci, lebo to si nezastavil, to každý utekal inú stranu. A aj tak sa stalo, že si radšej zeskočil z teho koňa, nehal ho tam a bežal si do hory. No a keď ráno prišli tí strážnici, že odkiaľ mám v stajni telo koní, povedal som, že som ich kúpil od nejakého chlapa lebo že mi ich tam ktosi nehal, ja nevem kto.“ (muž, 1924, Krásno nad Kysucou)

Kone sa pašovali na priamu objednávku, prípadne sa ihneď prepravili do vzdialenejších okresov. Pašujúci si vopred či dodatočne zadovážili dobyťcie pasy, povinné pre kone i hovädzí dobytok, a zvieratá voľne predávali. Rovnaká situácia bola v prípade hovädzieho dobytká (teľatá, jalovice, býky alebo kravy) pašovaného z Poľska. Ich prevádzaniu na naše územie (najčastejšie cez Skalité) sa v prevažnej miere venovali muži, menej ženy, ojedinele manželské páry.¹¹ O zdravé jalovice a kravy bol záujem nielen zo strany obchodníkov s dobytkom, ale aj sedliakov; teľatá a býky sa odpredali mäsiarom. Začiatkom 30. rokov sa v priestupkových protokoloch začali objavovať záznamy o pašovaní ošípaných. Kým spočiatku išlo o ich nelegálne prenášanie na predaj na Moravu a do Sliezska (v batohu na chrbte), od polovice 30. rokov čoraz častejšie smerovali na Kysuce (spočiatku z Poľska, v 40. rokoch z pohraničia protektorátu Čechy a Morava).¹²

Tretie obdobie v dejinách kysuckého pašeráctva sa spájalo s rozpadom Československa a vznikom slovenského štátu. Kým vypuknutie druhej svetovej vojny sťažilo pohraničný styk s Poľskom, v tom čase okupovanom

11 V prípade zadržania pohraničnou hliadkou prítomnosť ženy dodávala vierohodnosť tvrdeniu o hnaní kravy, ktorá pri pasení zablúdila na poľské územie.

12 V jarňách mesiacoch sa pašovali väčšie prasatá určené na zimnú zakáľacku, na jeseň niekoľkotýždňové odstavčatá na chov.

Nemeckom,¹³ rozbitie Československa na jar 1939 zintenzívnilo nezákonnú výmenu tovaru s priľahlými sliezskymi a moravskými oblasťami, ktoré sa po mníchovskej dohode (29.–30. septembra 1938) stali súčasťou hitlerovského Nemecka, respektíve od marca 1939 protektorátu Čechy a Morava. Najmä kysuckí drotári, podomoví obchodníci, ale aj mládež, muži a ženy, ktorí v rokoch 1939–1945 odchádzali „na roboty“ na „nemecké“ či protektorátne územie, predstavovali ideálnu skupinu pašerákov. Na Slovensko prepravovali biče, šnurovačky, črevá na klobásky, kožené remene, perleťové gombíky aj denaturovaný lieh. Výnimkou nebol obchod s ríšskymi markami, ktoré na slovenskom území dali do obehu nemeckí vojaci pri ťažení proti Poľsku. Zo slovenskej na „českú“ stranu sa vozili potraviny, čo s predlžujúcou sa vojnou malo stúpajúcu tendenciu. Vývoz napokon začal dominovať nad dovozom. Pašoval sa najmä luxusný tovar, predovšetkým zrnková káva, kakao, čaj, čokoláda, ryža, čierne korenie, mletá červená paprika, rybie konzervy, domáca pálenka, ale aj mlieko, mäso, mäsové výrobky (slanina, salámy a domáce klobásky) a látky (okrem iného kabátový flauš a súkno). Spomenúť treba šatstvo (pletené svetre, pánske a nočné košeľe, spodky, ponožky a iné), obuv (vrátane detských papúč) a podrážkovú kožu. Frekventované boli cigarety a tabak (bližšie Šusteková 2008: 66–67).

V období po skončení druhej svetovej vojny (1945–1948) neexistovali takmer žiadne hraničné obmedzenia (Kiliánová 1992: 63). Vo vojnu postihnutých kysuckých a poľských obciach chýbal rozličný tovar a potraviny. Pašovanie soli, zemiakov, fazule, masti či údeného mäsa, ale aj šatstva, látok, obuvi a iných predmetov dennej potreby bolo vítaným zdrojom príjmov pre viaceré rodiny (nielen z obcí bezprostredne susediacich s poľským územím, ale aj zo vzdialenejších dedín). Pretrvalo aj pašovanie tabaku na české územie (vrcholiace v rokoch 1945–1947), výrazne zastúpené v aktivitách neslušských „*tabačiarok*“.¹⁴ Nakupovali tabak „na dolniakoch“ (v obci Bajč pri Nových Zámkoch), doma ho rezali na „*rezacej mašine*“ a napchali do špeciálne ušitých košiel a spodničiek tak, že žena, ktorá si ich obliekla, vyzerala ako tehotná: „*Mama chodili na tabak a ja s tabakom.*“ (žena, 1928, Neslušá) Svoj tovar ponúkali hlavne v Pardubiciach, Hornej a Dolnej Bráne, Starej a Novej Pake, ale i v Podmoklí, kam cestovali vlakom. Obvykle chodili k známym, ktorí im sprostredkovali odpredaj tabaku. Najčastejšie ho vymieňali za predmety dennej potreby, ktorých bol na Slovensku nedostatok (šatky, plachty, posteľná bielizeň, látky, deky, hrnce). Časť predmetov si ponechali, časť na južnom Slovensku opäť vymenili za tabakové listy.

13 Kým severné oblasti Kysúc boli pripojené k Poľsku, v rámci pašovania sa využívalo, že časť príbuzných a známych sa ocitla na opačnej strane hranice.

14 Neskôr sa záujem o tabak zo strany českého obyvateľstva začal znižovať, zárobky nezodpovedali vynaloženému úsiliu a ženy od jeho pašovania ustúpili.

Obdobie po februárovom prevrate 1948 bolo charakteristické spoločensko-politickými zmenami súvisiacimi s nástupom komunistickej diktatúry. Hoci Poľsko aj Československo patrili ku krajinám Východného bloku, režim na spoločných hraniciach bol prísny. Pašovanie sa stalo záležitosťou turistov, ktorí do Poľska načierno vyvážali cukrovinky, čokoládu, alkohol, zipsy, od polovice 60. rokov dederónové košele, dámske a detské pančuchy. Obyčajne sa predávalo za autobusom alebo v skrytých uličkách; potenciálni kupci mohli byť oslovení aj priamo na ulici. Praktickejšie bolo mať vytipované rodiny, ktoré vopred oznámili, o čo by mali záujem (Roguľová 2003: 37). Takto získané zloté sa použili na nákup postelnej bielizne, svetrov z ovčej vlny, kožuchov, kávových a čajových súprav, cukríkov („kroviiek“), zavše aj detských topánok, šiat, šatiek a podobne. Obyvatelia Skalitého naďalej využívali staré pašerácke priechody na dovoz umelých vianočných stromčekov, detských kočíkov, ale aj zemiakov, ktoré pestovali na poliach, patriacich k Poľsku.¹⁵

Niektorí obyvatelia Ošcadnice, ale aj Čierneho ešte v druhej polovici 20. storočia pašovali býky, jalovice a kone z Poľska:

„Na poľsko-slovenskej hranici neboli ploty s ostnatým drôtom ako na západe, ale mali sme tu orané medze, cez ktoré nesmel nikto prejsť. Ale miestni sa vynašli a obchodovali aj tak. Poliáci mali aj počas socializmu svoje gazdovstvá, hoci pracovali vo fabrikách. Naši od nich kupovali kravy. Predávajúci priviedol k vyoranej medzi na poľskú stranu asi šesť kráv a slovenský záujemca z dialky vyberal. Poliak potom šibol kravu a tá prešla na Slovensko. Potom sa dohodli, pod ktorým kameňom nechá kupujúci peniaze. Poľské kravy sa dali na slovenskej paši poľahky spoznať: všetky boli červené. Ale nikoho takýto druh obchodu netrápil, nikto nemal potrebu niekoho udávať.“
(cit. podľa Szalayová 2020)

Ešte v roku 1994, keď sa opäť umožnil malý pohraničný styk medzi Slovenskom a Poľskom, sa okrem alkoholu (do Poľska) pašovali kone (na Slovensko).¹⁶ Niektoré ženy sa vrátili k pašovaniu tabakových výrobkov – tentokrát z Poľska na Slovensko, pričom využili špeciálne upravené podväzkové pásy, ako aj odev doplnený početnými vnútornými vreckami. Do Česka sa chodil nakupovať lacný alkohol (vrátane konzumného lie-

15 Na slovenskú stranu ich skotúľali dole kopcom a následne pozbierali.

16 V tom čase slovenskí priekupníci skupovali jatočné kone v Česku a prepravovali ich do Poľska (odtiaľ sa vyvážali najmä do Talianska). Ako protiidhodnotu kysuckí pašeráci dostávali ťažné kone, ktoré sa používali (predávali) na prácu v lesoch.

hu). Blízkosť štátnej hranice (s Českom aj Poľskom) pre prihraničné obce znamenala vybudovanie charakteristického typu občianskej vybavenosti (cestné a železničné komunikácie, colnice, parkoviská, zmenárne, obchody, reštauračné a ubytovacie zariadenia, tržnice – „poľské trhy“ a iné); zároveň sa vytvorili predpoklady na tranzit ľudí a tovaru. Česko je aj v súčasnosti vnímané ako zdroj pracovných príležitostí (najmä pre zdravotnícky personál) a zároveň sa stalo potenciálnym odbytkom domácej produkcie obyvateľov Kysúc. Poľsko je obľúbenou destináciou nákupného turizmu, orientovaného na lacné potraviny (mäso, mäsové a mliečne výrobky, vajcia, ryby, cukrovinky, zemiaky, kapusta, strukoviny, ovocie),¹⁷ stavebný materiál, sanitu, nábytok, záhradkárske potreby, vianočné stromčeky, odev a obuv: „*Poláci sú rodení obchodníci. Tam nemaš problém si cenu zjednať – hneď ti zrobi cenu.*“ (muž, 1969, Oščadnica) Vyhľadávané sú aj zubné ambulancie v Poľsku (napríklad vo Wapieniciach pri Bialsku-Bialej) a Česku (najmä v Mostoch u Jablunkova, Jablunkove či Trinci), ktoré slovenskej klientele ponúkajú cenovo výhodné oštiepenie zubov, ale aj niektorí lekári – špecialisti (Jablunkov, Trinec).

Keď začiatkom jari 2020 vypukla prvá vlna pandémie COVID-19 a bolo nevyhnutné uzavrieť hranice s Poľskom a Českom, niektoré obce (napríklad Čierne) nechali na vlastné náklady vysypať na cesty v blízkosti hraníc kopy štrku, aby obyvateľstvu zabránili vycestovať do susednej republiky (najmä za nákupmi, ale aj kvôli návšteve príbuzných a podobne).¹⁸ Aj z toho dôvodu sa na sociálnych sieťach a v rôznych diskusných fórach začali objavovať príspevky, v ktorých si zainteresovaní radili, ako obísť tieto opatrenia, kadiaľ sa dá dostať do Poľska či Česka (a späť na Slovensko) bez rizika hraničnej či policajnej kontroly, či následnej povinnej karantény: „*Ždravím, ako je to teraz na hraniciach z ČR? Je pravda, že kontrolujú? Potrebujem vybaviť čosi naotočku a nechcem skončiť v karanténe. Šiel teraz niekto cez Bílu, aká je tam cesta?*“ (muž, 30. 4. 2020); „*Ahojte, máte niektorá teraz zubára v ČR? Ako je to s prechodom cez hranice, aby sme nemuseli do karantény? Ďakujem.*“ (žena, 26. 9. 2020) Počas druhej vlny pandémie sa začali objavovať aj príspevky ohľadne možnosti/nemožnosti nákupov v susedných štátoch, napríklad:

17 Okrem trhov v Zwardoni a „*poľskom Tešíne*“ (Cieszyn) obyvateľstvo nakupuje v tamojších kamenných (v súčasnosti aj internetových) obchodoch a veľko-skladoch. Medzi populárne patrí sieť supermarketov Biedronka. „*Poľský*“ tovar ponúkajú aj ambulanti predajcovia, pravidelne alebo príležitostne predávajúci v niektorých obciach (napríklad pred obecným úradom alebo kultúrnym domom – v stánku alebo pojazdnej predajni), prípadne na „*poľských trhoch*“ v Oškerde (okres Kysucké Nové Mesto).

18 Majitelia terénnych vozidiel a štvorkoliek tieto bariéry obchádzali po priľahlých trávnych plochách a poliach.

„Prosim vás, ako to vyzerá v Poľsku, je už otvorená cestaroma a obchodné domy? Sú kontroly na hraniciach? Ďakujem za info.“ (žena, 14.12.2020)

Potvrďuje sa, že intenzívne kontakty medzi obyvateľmi prihraničných oblastí (v nekonfliktnej situácii), založené na ekonomických, príbuzenských, spoločenských aj iných väzbách, nevedú k zániku hraníc (v tomto prípade štátnych aj etnických), ale spôsobujú, že už nie sú bariérami, ale hraničnými a zároveň spojovacími miestami. Osobný kontakt a spolupráca ľudí z „oboch strán“ vedie k zmenšovaniu predsudkov a relativizácii stereotypných predstáv, ako aj k pozitívnym postojom a tolerancii. Premieta sa aj do kooperácie lokálnych politických, administratívnych a obchodných elít, najmä v podobe projektov cezhraničnej spolupráce, ktorých cieľom je umožniť financovanie aktivít, ktoré prehlbujú vzájomné kontakty regiónov so spoločnou medzištátnou hranicu (takzvaných „euroregiónov“).

Záver

Príspevok sa na príklade regiónu Kysuce, ktorý hraničí s Poľskom aj Českom, snažil poukázať na vybrané aspekty života na hranici v minulosti. Zameral sa na problematiku hranice ako bariéry, ktorá oddeľuje dva štáty a ich obyvateľstvo, súčasne však môže predstavovať isté spojivo – priestor, kde dochádza k obojstranným kontaktom, intenzívnej kultúrnej výmene, ekonomicky prospešným aktivitám, ale aj k žitiu a aktívnemu manifestovaniu etnickej, sociálnej, lokálnej, regionálnej a štátnej identity obyvateľstva na danom území. Hranice totiž za každých okolností existujú objektívne – vo fyzickej realite, ale aj subjektívne – v hlavách ľudí. Spomienkové rozprávania venované „krízovému stavu“, ústiacemu v rokoch 1938–1939 do inkorporovania častí prihraničných obcí Skalité, Svrčinovec a Čierne Poľskom, dokladajú, že sebadefinícia jedinca i definícia z pohľadu ostatných členov spoločenstva sa často viaže na etnickú identitu a etnickú pamäť. Štátne hranice sa stávajú „hranicami identity“, a to vrátane jej etnického (príslušnosť k národu), teritoriálneho (príslušnosť k lokalite) aj občianskeho aspektu (príslušnosť k štátu).

Krátkodobé pripojenie severných oblastí okresu Čadca k poľskému územiu v súčasnosti nerezonuje ako krivda v kolektívnom vedomí (historickej pamäti) Kysučanov, keďže okrem pamätníkov (a ich rodinných príslušníkov) má informácie o tejto udalosti iba minimálna časť obyvateľstva. Na prípadný pocit krivdy pomáhali zabudnúť aj zaužívané mechanizmy medziskupinových sociálnych vzťahov, založené na vzájomnom profítovaní z pašovania nedostatkového tovaru z/do Poľska. Slovensko-poľské hranice od roku 1918 do roku 1945 neboli iba miestom mocenských sporov, ale aj „mostom“ a „zdrojom príležitostí“. Do súčasnosti túto funkciu

plní aj česko-slovenská hranica, ktorá v rokoch 1918–1939 a 1945–1993 *de facto* neexistovala. Obyvateľstvo mohlo bez väčších obmedzení prechádzať „na druhú stranu“, čo dokladajú návštevy jarmokov, pútnických miest a odchody za prácou na sliezske/moravské/české územie, ale aj zmiešané manželstvá a chalupy a chaty, ktoré vlastnili (šťasti vlastní) českí občania na kysuckých kopaniciach. Rozdelenie Česko-Slovenska v roku 1993 a následné prepúšťanie časti Kysučanov (dovtedy pracujúcich na Ostravsku) zo zamestnania tieto vzťahy nakrátko naštrbilo, v súčasnosti (v podmienkach schengenského priestoru) je hranica vnímaná ako priestor vzájomnej spolupráce v politickej, kultúrnej aj ekonomickej oblasti. Aj to je dôvod, prečo výskum v tejto oblasti nepovažujeme za ukončený. V budúcnosti sa chceme zamerať na otázky cezhraničnej spolupráce a jej reflexiu obyvateľstvom na oboch stranách hranice.

Júl 2021

Literatúra a pramene

- Beňko, Ján. 1980. Osídlenie Kysúc. In: *Správy a informácie (Kysucké múzeum) 4*. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci: 5–58.
- Duleba, Alexander et al. 2017. *Hranice a cezhraničná spolupráca. Úvod do výskumu hraníc*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- Halás, Marián. 2002. Hranica a prihraničný región v geografickom priestore (teoretické aspekty). In: Bezák, A. (ed.): *Geographia Slovaca 18. Luknišov zborník 3*. Bratislava: Geografický ústav SAV: 49–55.
- Hallon, Ľudovít et al. 2012. *Kysuce v 20. storočí*. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci; Bratislava: Historický ústav SAV.
- Janík, Mário et al. 2015. *Kysuce 1938–1945*. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci.
- Kiliánová, Gabriela. 1992. Vzťah lokálneho spoločenstva k štátu a jeho odraz v hierarchii hodnôt (na príklade pašovania cez hranicu). In: *Zmeny v hodnotových systémoch v kontexte každodennej literatúry. Výsledky výskumov v roku 1992*. Bratislava: Národopisný ústav SAV: 58–65.
- Kiliánová, Gabriela. 1998. Determinanty etnickej identity. Na príklade etnických spoločenstiev na hranici. (Niekoľko úvodných poznámok do diskusie). *Etnologické rozpravy 3, 2*: 6–12.
- Kontrik, Alojz. 2013. Gorali na Kysuciach. In: *Gorali. Veľká kniha o goralach Oravy, Liptova a Kysúc*. Martin: Matica slovenská: 135–164.
- Krivý, Vladimír – Feglová, Viera – Balko, Daniel. 1996. *Slovensko a jeho regióny. Sociokultúrne súvislosti volebného správania*. Bratislava: Nadácia Médiá.

- Mašura, Marek. 2007. Česko-slovenská hranica opäť zanikne. *Pravda* [online]. [2021-02-12]. Dostupné z: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/156173-cesko-slovenska-hranica-opaet-zanikne/>.
- Matula, Pavol. 2012. Školské a cirkevné pomery na Kysuciach odstúpených Poľsku v roku 1938. In: *Historia nova 5. Štúdie k výročiu Jána Koláára*. Bratislava: Univerzita Komenského: 176–195. Dostupné z: http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/Hino5.pdf.
- Mikuš, Marek. 2009. Naprieč hranicami, mimo autentického a falošného: transnacionálna antropológia, turizmus a identita. *Sociálne studia* 6, 1: 193–216. <https://doi.org/10.5817/SOC2009-1-193>
- O'Dowd, Liam. 2002. The Changing Significance of European Borders. *Regional & Federal Studies* 12, 4: 13–36.
- Popelková, Katarína – Vrzgulová, Monika. 1998. Vrbovce, osada Sabotovci – permanentný život na hranici (k problematike procesov tvorby etnickej identity). *Etnologické rozpravy* 5, 2: 62–100.
- Rogulová, Jaroslava. 2003. Pašerácke dobrodružstvá v socializme. *História* 3, 3: 37.
- Šusteková, Ivana. 2008. Pašovanie ako špecifické doplnkové zamestnanie na Kysuciach v prvej polovici 20. storočia. In: *Zborník Kysuckého múzea v Čadci 11*. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci: 62–82.
- Szalayová, Erika. 2020. Ako to vyzerá na mieste, kde sa stretávajú tri krajiny? Česi sa nám vysmieávajú! *Život* [online]. [2021-02-12]. Dostupné z: <https://zivot.pluska.sk/reportaze/ako-to-vyzera-mieste-kde-stretavaju-tri-krajiny-cesi-nam-vysmieavaju>.
- Žilinčík, Ivan. 2008. Obsadenie častí Kysúc Poľskom v novembri 1938 ako vyvrcholenie poľských územných nárokov v medzivojnovom období 20. storočia. In: *Zborník Kysuckého múzea v Čadci 11*. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci: 175–200.